

УДК 589.651

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КЛАСТЕРА В ЕКОНОМІЦІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

КИЗИМ Микола Олександрович

доктор економічних наук, професор

ХАУСТОВА Вікторія Євгенівна

кандидат економічних наук, доцент

У Харківській області згідно зі Стратегією сталого розвитку регіону до 2020 р. [1] одним із провідних кластерів, який підлягає формуванню та розвитку, є виробництво та переробка сільськогосподарської продукції і випуск продуктів харчування. Формування та розвиток цього регіонального кластера передбачає реалізацію низки локальних проектів «Село майбутнього» (побудова агропромислових кластерів з виробництва та переробки м'яса та молока в окремих районах області з відповідною соціальною інфраструктурою). Одним з таких агропромислових кластерів є виробництво м'яса свиней.

Проведені дослідження ринкової ситуації, що склалася в агропромисловому комплексі країни показали, що:

1. У 2010 р. поголів'я свиней в Україні склало 7960,4 тис. голів, що майже в 2,5 рази менше, ніж у 1990 р.
2. У 2009 р., порівняно з 1990 р., частка імпортного м'яса свиней в загальному обсязі споживання свинини в Україні збільшилася до 25,2 % або в 1,8 рази.
3. У 2010 р. більше 54,5 % всього поголів'я свиней в Україні знаходилося у господарствах населення, що більше на 28,7 % у порівнянні з 1990 р. За той самий період в регіонах зменшилася питома вага поголів'я свиней у сільськогосподарських підприємствах – на 30,1 %. Фермерські господарства, незважаючи на зростання в 17 разів їх питомої ваги у поголів'ї свиней в Україні, продовжують грати незначну роль (3,4 % у 2010 р.)
4. Основні сільськогосподарські підприємства – виробники свинини належать переважно вітчизняним бізнесменам, які пов'язані з гірничо-металургійним комплексом або кондитерської промисловістю, а також датським інвесторам.
5. У 2010 р. Харківська область по поголів'ю свиней (285,3 тис. голів) посіла 13-е місце серед інших регіонів України.

6. У 2010 р. Україна за споживанням свинини на душу населення, у порівнянні з окремими країнами світу, посіла одне з останніх місць при тому, що у 1990 р. рівень споживання м'яса свиней в Україні досягав рівня США і Канади. Ця тенденція проявилася на тлі тенденції зниження загального споживання м'яса в цілому – на 40 %, а свинини зокрема – на 65 %. Все це призвело до того, що динаміка споживання м'яса на душу населення в Україні сьогодні майже в два рази нижче встановленої у світі біологічної норми.

7. В Україні протягом 1990 – 2010 рр. відбулася зміна в структурі споживання м'яса за рахунок збільшення в раціоні долі м'яса свійської птиці та зниження долі яловичини. Доля споживання населенням свинини не змінилася.

8. Протягом 1990 – 2010 рр. спостерігалася досить стабільна світова ціна на свинячі туші. У той же час в Україні ціна реалізації свинини постійно зростала і за період 1998 – 2010 рр. збільшилася в 7,7 рази.

Результати проведених досліджень підтверджують необхідність та обґрунтованість розвитку агропромислових кластерів з виробництва та переробки м'яса та молока в регіонах країни, що й було передбачено проектом «Село майбутнього» [1].

Метою проекту є створення в сільській місцевості регіону на принципах кооперації індустріального та фермерських виробництв, агропромислових кластерів з виробництва свинини і виробів з неї загальною потужністю більше 97,2 тис. т на рік і формування нової форми територіального розселення (рис. 1).

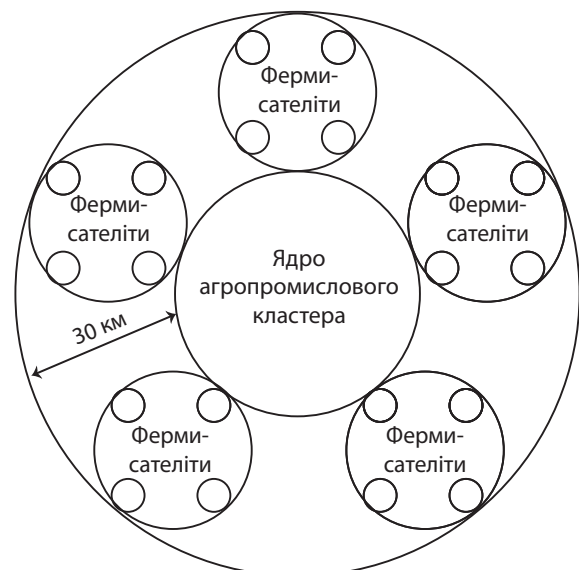


Рис. 1. Структура агропромислового кластера проекту «Село майбутнього»

Ядро кожного з агропромислових кластерів включає в себе:

- цілісний виробничий комплекс, що складається з рослинницького виробництва; елеватору для зберігання зерна; комбикормового заводу; ветеринарно-генетичної лабораторії; племінної ферми; репродуктивно-відгодівельних ферм повного циклу виробництва; м'ясопереробного заводу; транспортно-збутової мережі;
- соціальну інфраструктуру, що складається з житлових будинків; дитячого садку-ясел; школи; фельд-

шерсько-акушерського пункту; торгово-розважального та культурного центру; спортивно-оздоровчого комплексу.

Навколо ядра агропромислових кластерів у радіусі 30 км створюється до 50 свинарських ферм-сателітів повного циклу виробництва.

Координатором усіх бізнес-проектів є керуюча компанія, якій належить виробничий комплекс ядра агропромислового кластера.

Факторами привабливості створення агропромислового кластера є такі (рис. 2).

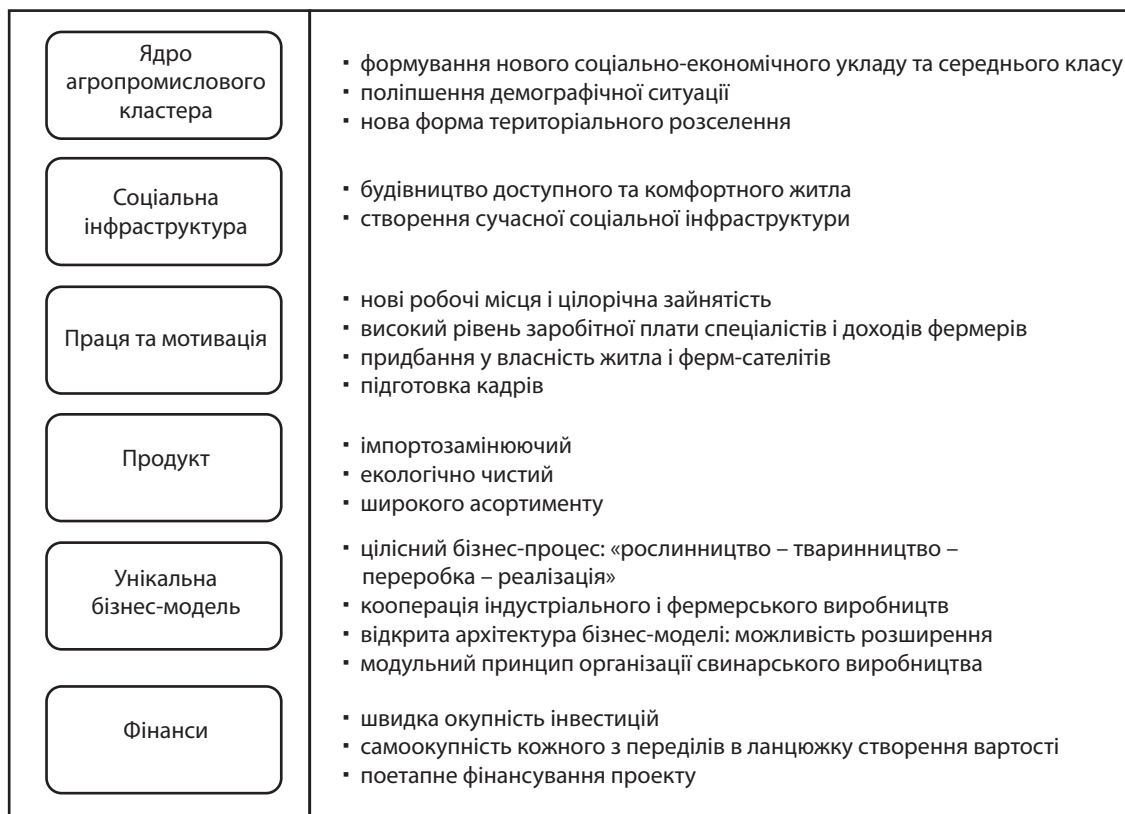


Рис. 2. Фактори привабливості створення агропромислового кластера

Розглянемо більш докладно наведені на рис. 2 фактори привабливості створення агропромислового кластера.

У 1995 – 2009 рр. в Харківській області спостерігалась тенденція скорочення чисельності населення, яке проживає в сільській місцевості (рис. 3).

Формування нового соціально-економічного укладу і зростання середнього класу в сільській місцевості регіону в рамках проекту «Село майбутнього» створюють реальні передумови для підвищення народжуваності та поліпшення демографічної ситуації.

Нова форма територіального розселення в рамках проекту включає в себе розвиток селища-ядра і селищ-супутників (рис. 4).

У селищі-ядрі розташовується ядро агропромислового кластера, що складається з цілісного виробничого комплексу та сучасної соціальної інфраструктури (рис. 5).

У селищах-супутниках розташовується від 4 до 8 свинарських ферм, проживають фермери зі своїми сім'ями, які користуються соціальною інфраструктурою селища-ядра.

Сучасна соціальна інфраструктура в селищі-ядрі створюється на умовах державно-приватного партнерства і включає в свій склад: житлові будинки, дитячий садок-яслі; школу; фельдшерсько-акушерський пункт; торгово-розважальний і культурний центр; спортивно-оздоровчий комплекс.

Наявність розвинутої соціальної інфраструктури в селищі-ядрі є одним з основних стимулів залучення молодих фахівців та фермерів.

Молоді сім'ї спеціалістів та фермерів завдяки високому рівню доходів і довгостроковому кредитуванню набувають у власність доступне комфортне житло.

Чисельність населення, тис. осіб

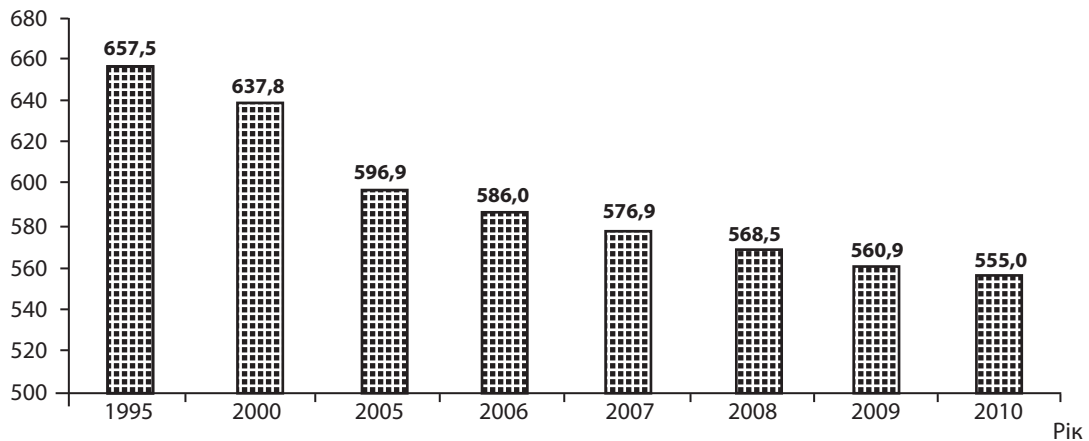


Рис. 3. Динаміка чисельності населення в сільській місцевості Харківської області в 1995 – 2010 рр.

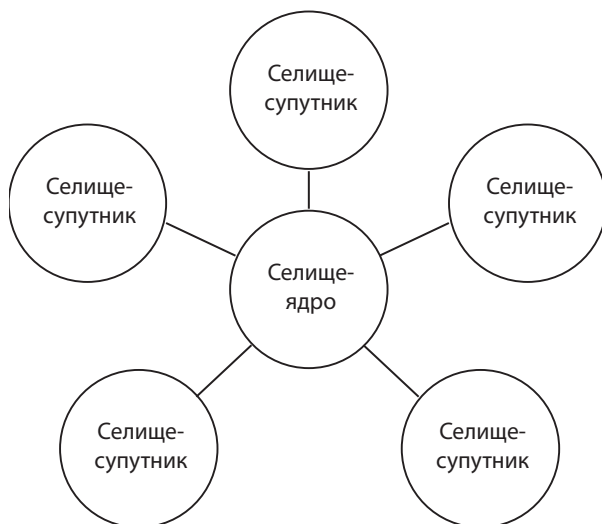


Рис. 4. Нова форма територіального розселення в рамках проекту «Село майбутнього»

Організація агропромислового кластера забезпечить цілорічну зайнятість сільського населення. Один агропромисловий кластер створює в сільській місцевості понад 280 додаткових робочих місць (рис. 6).

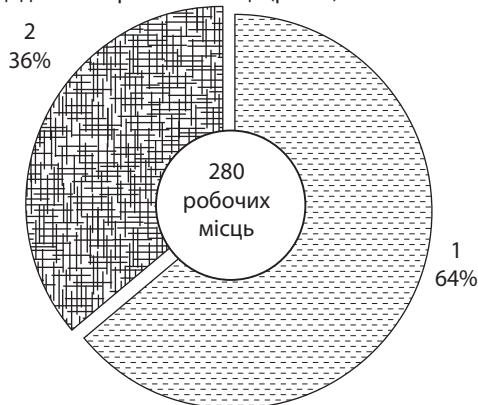


Рис. 6. Структура створення нових робочих місць в агропромисловому кластері:

1 – ядро агропромислового кластеру; 2 – ферми-сателіти

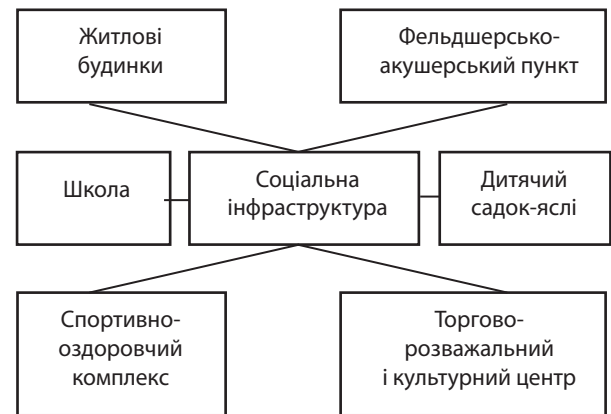


Рис. 5. Об'єкти соціальної інфраструктури селища ядра

Система мотивації залучення у виробничу сферу агропромислового кластера молодих спеціалістів та фермерів включає в себе високу заробітну плату фахівців і доходи фермерів.

У агропромисловому кластері передбачається створення умов для підготовки кадрів на базі власного навчально-виробничого комплексу, де молоді фахівці і фермери набувають навичок свинарського виробництва.

Створення в регіоні агропромислового кластера свинарського напрямку здатне забезпечити заміщення імпорту свинини в Україну на 97,2 тис. т або 36,5 % від усього її імпорту в країну (рис. 7).

Екологічна чистота продукції, яка виробляється в агропромисловому кластері, забезпечується за рахунок застосування особливого санітарного режиму на свинарських фермах, використання якісної і повноцінної сировини в м'ясопереробному виробництві та виготовленні ковбасних виробів, мінімізації застосування мінеральних добрив, антибіотиків, смакових добавок і замінників м'яса.

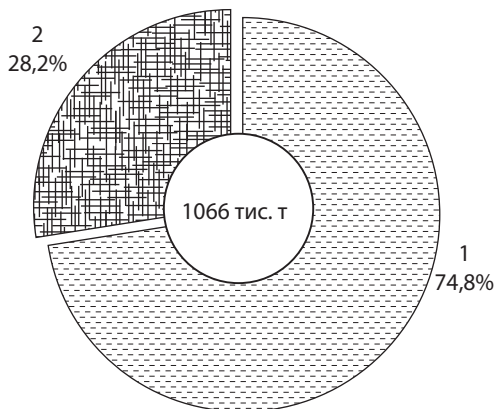


Рис. 7. Споживання свинини в Україні:
1 – власного виробництва; 2 – імпортової.

М'ясопереробний завод, будівництво якого передбачається в агропромисловому кластері, забезпечить виробництво широкого асортименту охолодженої фасованої свинини і ковбасних виробів (рис. 8).

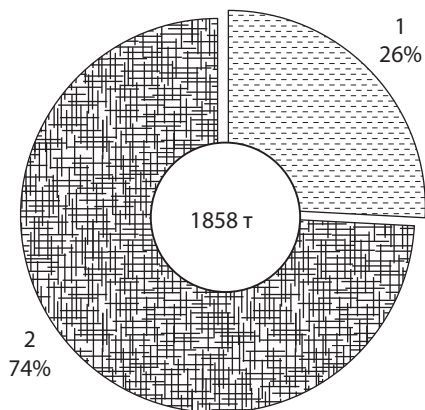


Рис. 8. Структура виробленої м'ясної продукції та ковбасних виробів в агропромисловому кластері:
1 – м'ясна продукція; 2 – ковбасні вироби

Унікальність бізнес-моделі, яка застосовується в агропромисловому кластері, визначається:

- цілісність бізнес-процесу, що об'єднує в єдиному ланцюжку створення доданої вартості, виробничо-технічні переділи від вирощування зернових культур до переробки продукції свинарства і збуту м'ясної продукції і ковбасних виробів (рис. 9)
- відкритість бізнес-моделі, яка передбачає можливість розширення масштабів бізнесу за рахунок створення в радіусі 30 км мережі свинарських ферм-сателітів;
- кооперацією індустріального і фермерських виробництв, що забезпечує синергетичний ефект від їх взаємодії;
- модульним принципом організації свинарського виробництва, що дозволяє знизити комерційні ризики і підвищити ефективність використання інвестиційних вкладень.

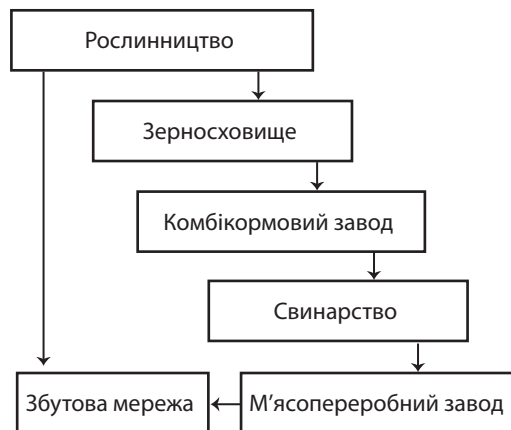


Рис. 9. Виробничо-технологічні переділи ядра агропромислового кластера

Створення пересувної збутової мережі та торгової марки «Село майбутнього» завершує формування вертикально інтегрованого агропромислового кластера та забезпечує контроль над роздрібними цінами м'ясної продукції і ковбасних виробів, які реалізуються.

Сталий розвиток агропромислового кластера передбачає дотримання таких принципів: енергоефективності; інноваційності; збереження навколишнього середовища (рис. 10).

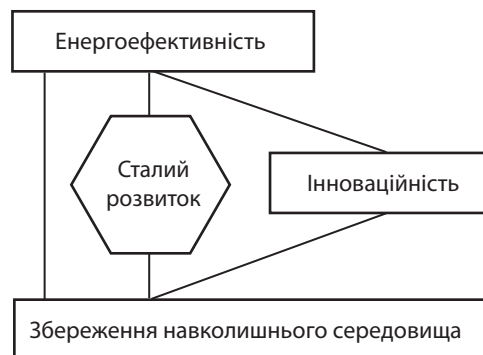


Рис. 10. Принципи стійкості розвитку агропромислового кластера

Енергоефективність в агропромисловому кластері забезпечується за рахунок використання:

- енергозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур;
- високопродуктивних сільськогосподарських машин і агрегатів;
- енергозберігаючого обладнання свинарських ферм;
- енергозберігаючих технологій зберігання зерна, виробництва комбікорму та переробки м'яса.

Інноваційність виробництва в агропромисловому кластері досягається за рахунок:

- використання останніх досягнень гібридизації тварин;
- застосування передових технологій вирощування рослинницької продукції;

- організації кооперативних взаємовідносин між індустріальним і фермерськими виробництвами.

Збереження навколишнього середовища в агропромислому кластері забезпечується:

- дотриманням екологічних норм виробництва;
- утилізацією відходів і виробництва з них органічних добрив.

Агропромисловий кластер забезпечує високу ефективність інвестицій. Уже на першому етапі його реалізації (створення ядра агропромислового кластера) забезпечується:

- внутрішня норма прибутковості (IRR) – не менше 0,056;
- дискontований термін окупності інвестицій (DPBP) – не більше 5,4 років.

Реалізація в проекті «Село майбутнього» принципу забезпечення самоокупності кожного з переділів бізнес-процесу істотно знижує комерційні ризики і створює можливість для ефективного використання фінансових ресурсів.

Поетапне фінансування проекту, здійснення якого можливе завдяки модульній побудові свинарного виробництва, дозволяє отримати прибутки і реінвестувати їх ще до закінчення усього інвестиційного процесу.

Використання при побудові агропромислового кластера принципу відкритої архітектури побудови бізнесу дає можливість на другому етапі реалізації проекту збільшити його масштаби за рахунок розширення мережі ферм-сателітів, що становлять свинарські мініферми повного виробничого циклу, які розміщуються «кущами» по 4 – 6 ферм в селищах-супутниках територіального розселення «Село майбутнього».

Виробничо-господарська діяльність ферм-сателітів характеризується такими основними показниками (табл. 1).

Таблиця 1

Основні показники виробничо-господарської діяльності ферм-сателітів

Показник	Значення	
	1 ферма	50 ферм
Поголів`я свиноматок, гол.	20	1000
Постійне поголів`я свиней, гол.	200	10000
Виробництво товарних свиней, гол.	450	22500
Виробництво свинини у забійній вазі, т	35,6	1780
Товарна продукція, тис. грн	795	39750
Прибуток, тис. грн	145	7250
Рентабельність, %	22,3	22,3

Єдність інтересів учасників в агропромислому кластері і ефективність бізнес-процесів досягається кооперацією виробництва та послуг (табл. 2).

Система внутрикластерної виробничої кооперації дозволяє:

- досягти високого рівня спеціалізації учасників бізнес-процесу;

- створити ефективний механізм управління виробництвом;
- оптимізувати систему розподілу доходів;
- сформувані єдину цінову політику;
- концентрувати фінансові ресурси на перспективних напрямках розвитку.

Таблиця 2

Система кооперативних зв'язків учасників агропромислового кластера

Ядро кластера	Ферми-сателіти
Виробництво генетичного матеріалу	Репродукція постійного поголів'я свиней
Репродукція ремонтного молодняка (свинок)	Виробництво товарних свиней
Ветеринарне обслуговування	Поставка свиней на м'ясокомбінат
Поставка комбікормів	
Оптові закупівлі, забій свиней та переробка їх в м'ясну продукцію і ковбасні вироби	

Агропромисловий кластер характеризується такими виробничо-економічними показниками (табл. 3).

Таблиця 3

Основні показники агропромислового кластера

Показник	Одиниця виміру	Кластер	
		усього	у т.ч. ядро
Виробництво свинини в забійній вазі	т	3493	1711
Обсяг товарного випуску	млн грн	125,9	61,7
Прибуток	млн грн	34	21,1
Рентабельність	%	36,9	52,0
Капітальні вкладення	млн грн	152,0	100,5
Простий термін окупності інвестицій (PP)	рік	4,9	4,6
Дискontований термін окупності проекту (DPBP)	рік	5,8	5,4

Створення агропромислового кластера супроводжується цілою низкою ризиків (табл. 4).

Як видно з табл. 4, конкурентні переваги проекту «Село майбутнього» дозволяють мінімізувати ризики створення агропромислового кластера в регіоні.

Література

1. Основы устойчивого развития Харьковской области до 2020 года: Монография. Авт. коллектив. Под ред. Кизима Н. А., Пономаренко В. С. – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2010.– 528 с.

Ризики при створенні агропромислового кластера

Найменування ризику	Імовірність настання ризику	Вплив на свинарство України	Вплив на проект	Сильні сторони Проекту, що знижують вплив ризику
Зміна земельного законодавства України	Висока	Середній	Середній	▪ Наявність довгострокових договорів оренди (суборенди) на землю
Зниження врожайності внаслідок впливу несприятливих природнокліматичних умов	Помірна	Істотний	Середній	▪ Контроль якості насіннєвого матеріалу ▪ Контроль своєчасного внесення органічних добрив і обробки пестицидами ▪ Меліоративні роботи ▪ Високий рівень догляду за рослинами
Збільшення імпорту свинини	Середня	Істотний	Середній	▪ Конкурентоспроможна ціна на м`ясо за рахунок низької собівартості, зумовленої повним циклом виробництва
Протекціоністська політика інших країн на імпорт свинини	Середня	Середній	Неістотний	▪ Направленість реалізації м`ясних виробів на внутрішній ринок
Зниження якості генетичного матеріалу	Помірна	Істотний	Неістотний	▪ Використання власного генетичного матеріалу
Зростання цін на комбікорми	Висока	Істотний	Неістотний	▪ Власне рослинницьке виробництво ▪ Власне виробництво комбікормів
Захворювання свиней	Середня	Істотний	Неістотний	▪ Контроль дотримання санітарного режиму ▪ Наявність ветеринарно-санітарного пропускника ▪ Контроль якості вакцини і дотримання карантинних правил
Ріст закупівельної ціни на свинину	Середня	Істотний	Неістотний	▪ Власне виробництво і збутова мережа м`ясних і ковбасних виробів
Зниження попиту на м`ясні вироби	Неістотна	Істотний	Неістотний	▪ Надлишок м`яса переробляється на ковбасні вироби
Збільшення терміну і вартості будівництва агропромислового комплексу	Неістотна	Середній	Неістотний	▪ Ретельне опрацювання бізнес-плану ▪ Контроль за реалізацією Проекту спеціально створеною групою ▪ Можливість обмежити інвестування Проекту на кожній стадії його реалізації з урахуванням самостійності та самокупності кожної з них